DOI
https://doi.org/10.32458/ei.28.5
UDK
272:711.46(497.113)
7.046.3:27-312.1
Stručni rad
Primljeno: 21. veljače 2023.
Prihvaćeno: 15. lipnja 2023.

Aleksandra Prćić
Ljubice Ivošević 9, Subotica
e-mail: aarancic@gmail.com

Božićne jaslice Subotičke biskupije u svjetlu tradicijske pobožnosti vjernika katolika

Predstavljajući četiri nesvakidašnje postavke crkvenih božićnih jaslica u Subotičkoj biskupiji, u radu se putem etnološkog i kulturnoantropološkog pristupa propituje odnos vjernika prema crkvenim božićnim jaslicama u svjetlu pobožnosti vjernika. Temeljem analize osobnih priča ljudi zaduženih za postavljanje božićnih jaslica u crkvama, nastoji se saznati što njima osobno znače božićne jaslice i koja je uloga božićnih jaslica u društvu uopće. Odnosno, jesu li one samo dio crkvenog inventara i dekor u vrijeme Božića ili se o božićnim jaslicama u Subotici može govoriti kao obliku tradicijske pobožnosti vjernika katolika. U radu se također koriste teološki uvidi vezani uz tumačenje pojedinih aspekata vjere, ali i društvenih praksi koje su pritom proučavane.

Ključne riječi: božićne jaslice, tradicijske pobožnosti, Subotica

UVOD

Sjećam se koliko sam se kao dijete osamdesetih godina prošloga stoljeća silno veselila božićnim jaslicama u crkvi sv. Mihovila pri Franjevačkom samostanu u Subotici – u narodu poznatoj pod imenom *Stara crkva*. Tiskajući se u gomili, mi djeca promatrali smo uprizorenje Isusova rođenja, Svetu obitelj smještenu u špilji te mnoštvo šarenih figurica postavljenih u brdovitom krajobrazu kroz koji je žuborio potočić. Svečano ozračje u crkvi i oko jaslica činilo se nekako mističnim i u isto vrijeme ugodnim. Iako mnogi misle da se božićnim jaslicama najviše raduju djeca, čini se da one svojom ljepotom i maštovitom izvedbom jednako privlače i odrasle, kako praktične vjernike tako i one koji ih dolaze pogledati iz čiste znatiželje ili zbog tradicije.

Povijesno gledano, rođenje Isusa Krista – Božić počelo se slaviti tek od 4. stoljeća, i to najprije u Rimu[1] (Matić 2003: 442), međutim u kršćanskoj se ikonografiji prikaz Isusova rođenja javlja puno ranije. Najstarija freska koja prikazuje Djevicu s djetetom u naručju datira između 230. i 240. godine, a nalazi se u Priscilinim katakombama kraj Rima (Crnčević 2011: 3). Najstarije skulptorsko uprizorenje Isusova rođenja izradio je u mramoru 1289. godine Arnolfo di Cambio za kapelu Sancta Maria ad Praesepe u Rimu, a koje čini kompozicija kipova u naravnoj veličini od osam figura od kojih je do danas sačuvano pet (ibid.). Međutim, prvi scenski pristup uprizorenju Isusova rođenja vezuje se za sv. Franju, a koji se dogodio 1223. godine u špilji nedaleko od talijanskog gradića Greccia[2] (ibid.). Slijedeći primjer sv. Franje, božićne jaslice su se do 17. stoljeća gradile u crkvama, samostanima i oratorijima, a činile su ih kompozicije figura velikih dimenzija. U 18. stoljeću, ponajprije u Napulju, bogate su obitelji počele izrađivati male kućne jaslice koje su činile složene kompozicije figurica odjevenih u skupocjene tkanine. Kasnije se ova praksa proširila cijelom Europom, a izrađujući božićne jaslice lokalni su majstori uz Svetu obitelj često vjerno prikazivali stvarni život kraja u kojem su jaslice nastale (Topp Weber 2013: 9). Tako je s vremenom tradicija skulptorskog uprizorenja Isusova rođenja polako prešla u domenu naivne umjetnosti i pobožnosti vjernika laika.

Tradicijske pobožnosti vjernika prema Hošku „po sadržaju i opsegu uključuju ono izražavanje kršćanskog vjerničkog odnosa prema Bogu i Isusu Kristu koji se očituje izvanliturgijskim i neliturgijskim oblicima bogoštovanja“ (1983: 195). Većina tradicijskih pobožnosti nastala je u srednjem vijeku, čemu je prema Biškupu doprinijelo nekoliko čimbenika. Kao prvo, činjenica je da je liturgija toga vremena bila više-manje oblikovana po mjeri klerika, kanonika, redovnika i malog broja teološki dobro poučenih vjernika. Naime, bogoslužje koje se ranije odvijalo spontano u manjim zajednicama, poprimilo je drugačiji oblik – jezik liturgije postao je latinski, razumljiv samo malom broju učenih ljudi, pretjerano se naglašavao strah od euharistije, oltar je bio pomaknut u apsidu, svećenik kao jedini čimbenik u bogoslužju leđima je bio okrenut prema puku, a između njega i naroda postojala je ograda. Drugo, narodi čiji su vladari prihvatili kršćanstvo bili su primorani prihvatiti vjeru poglavara. Istodobno, malobrojni misionari nisu uspjeli izmijeniti njihov način življenja i shvaćanja, te su mnogi običaji tih naroda samo donekle površinski kristijanizirani (1983:184). Za razliku od tada nerazumljive liturgije iz koje je pojedinac bio više-manje isključen, „pučka religija oslanja se više na vidljive znakove, odnosno stavlja vjernike u položaj tjelesnog dodira s nadnaravnim svijetom“ (Jukić 1985: 19). Izvaninstitucijske pobožnosti vjernika gotovo se uvijek ravnaju prema nekoj tradiciji ustaljenoj od zajednice, a odlikuju ih spontanost, maštovitost, sentimentalnost te zajedništvo vjernika (Biškup 1983: 186,187).

1 O početcima slavljenja Božića te o razlogu zašto se slavi 25. prosinca možete pročitati u MATIĆ, Marko. 2003. „Povijest i poruka božićnog otajstva“. *Obnovljeni život.* https://hrcak.srce/1220 (pristup 29.2.2021.).

2 U Franjevačkim izvorima detaljno je opisano što se dogodilo u gradiću Grecciu nedaleko od Rietija, koji je po povratku iz Rima 1223. godine posjetio sv. Franjo. Prije toga posjetio je Svetu zemlju i spilje u Grecciu podsjetile su ga na krajolik Betlehema. Petnaest dana prije Božića Franjo je zamolio nekog mještanina koji se zvao Ivan da mu pomogne ostvariti jednu želju. „Želio bih obnoviti uspomenu na ono dijete koje je rođeno u Betlehemu i na njegove djetinje potrebe i neprilike, tj. kako je bilo smješteno u jaslice i položeno na slamu u nazočnosti vola i magarca“. Dana 25. prosinca u Greccio su došla mnoga braća iz raznih krajeva, a skupa s njima i muškarci i žene iz ubogih kuća toga kraja koji su donijeli cvijeće i zublje koje su rasvjetljavale tu svetu noć… Pred prizorom Isusova rođenja svi prisutni doživjeli su novu i neizrecivu radost koju nikada ranije nisu iskusili. MACUT, Ivan. 2020. „Apostolsko pismo – Admirabile signum“ Svetog oca Franje o značenju i vrijednosti jaslica“, *Služba Božja: liturgijsko – pastoralna revija*. https://hrcak.srce.hr/245752 (pristup 1.10.2021.).

Jedna od suvremenijih definicija pobožnosti vjernika jest ona Marijane Belaj koja ih određuje kao „ukupnost različitih izvanliturgijskih i neliturgijskih vjerovanja, čina, stavova i stilova kojima se izražava odnos prema svetom, a koji su uokvireni određenim povijesnim, kulturnim i društvenim okvirom, te su u stalnom prožimanju sa službenom religijom" (2005: 73). Dakle, prema ovoj definiciji pobožnosti vjernika su nedjeljive od službene vjere, jer ih sami vjernici često ne odvajaju od ostalih oblika pobožnosti.

Postoje različiti tipovi pobožnosti vjernika, a njih na hrvatskom etničkom prostoru između ostalih čine blagdani i spomendani koje organiziraju vjernici, svečane procesije, hodočašća, dani zavjeta u proštenjima, čudesna uslišanja, pobožnost krunice i štovanje Majke Božje i slično (Mardešić 2007: 746). Zbog toga se pobožnosti vjernika mogu definirati kao „…složena stvarnost koja se sastoji od različitih vjerskih izričaja i pobožnih ponašanja, u različitim kulturnim sredinama, koji proizlaze iz povijesne situacije te su kao takvi posljedica različitih duhovnih i materijalnih potreba od životne važnosti za neko razdoblje, kraj, narod ili bilo kojeg pojedinačnog čovjeka" (Šimić 1994: 50). U tom smislu božićne jaslice, koje su slijedeći primjer Franje Asiškog popularizirali franjevci u sklopu promoviranja pobožnosti prema Kristu i otajstvima iz njegova života, jesu primjer kako se religijska praksa vjernika može prilagoditi „potrebama" ljudi različitih krajeva svijeta preuzimajući značajke određenoga kraja.

METODE I GRAĐA

U ovom radu fokusirat ću se na četiri kompozicije božićnih jaslica postavljenih u crkvama Subotičke biskupije, točnije na one u crkvi svetog Mihovila pri Franjevačkom samostanu u Subotici (najstarije i najveće u gradu), te tri postavke jaslica čija je autorica vinkovačka kiparica Alojzija Ulman[3], a nalaze se u katedrali sv. Terezije Avilske, u crkvi Isusovog Uskrsnuća i u župnoj crkvi u Bajmaku. Osvrnut ću se na povijesni trenutak nastanka pojedinih postavki jaslica i na simboliku njihovih pojedinih elemenata – u prvom redu ljudskih i životinjskih likova u svjetlu judeo-kršćanske tradicije općenito. Također, budući da su božićne jaslice jedna od najraširenijih tradicijskih pobožnosti vjernika katolika u svijetu, propitat ću kakav je odnos vjernika prema božićnim jaslicama u Subotici, odnosno mogu li se i u ovoj sredini jaslice smatrati pobožnošću vjernika.

Kako izučavanju pobožnosti vjernika laika treba pristupiti sa stajališta „svakodnevice", te „sa stajališta društva i pojedinca i njegovog odnosa prema Bogu i svetomu" (Rihtman Auguštin 1991: 11), građu za ovaj rad prikupila sam temeljem vlastitog iskustva budući da sam godinama u vrijeme Božića obilazila većinu postavki božićnih jaslica o kojima je riječ u ovom tekstu i osobno svjedočila njihovim različitim prezentacijama. Također, jedne godine osobno sam sudjelovala u postavljanju konstrukcije za najveće jaslice u gradu – one u Franjevačkom samostanu. Promatranjem ponašanja vjernika u crkvama kod božićnih jaslica, dobila sam uvid u njihove prakse, čine i ponašanje. Također, u vrijeme Božića 2021. godine za potrebe ovog rada provela sam terensko istraživanje, kada sam na temu božićnih jaslica razgovarala s kazivačima, u prvom redu s osobama za koje sam znala da su osobno uključene u crkvi oko postavljanja

3 Alojzija Ulman, kiparica, rođena 1926. godine u Vinkovcima, umrla u Splitu 1994. godine. Umjetnički rad započela je 1947. godine. Najviše se bavila sakralnom umjetnošću, a njezin opus može se podijeliti u nekoliko grupa po temama: jaslice, križni putovi, ansambli svetaca, pojedinačni kipovi, te uređenje crkvenih prostora (DEVIDE, Marija. 2003. *Alojzija Ulman*, Vinkovci: Društvo Hrvatska žena Vinkovci).

jaslica, ali i župljanima. Kazivači su bili: vlč. Bela Stantić[4], umirovljeni župnik u crkvi Isusovog uskrsnuća u Subotici, kazivač br. 1 – sakristan i osoba koja je više od dvadeset godina bila zadužena za postavljanje jaslica u crkvi, kazivačica br. 2 – gospođa koja je došla iz Dalmacije, kojoj je bilo povjereno urediti jaslice u crkvi Isusovog uskrsnuća 2020. i 2021. godine, kazivačica br. 3 – župljanka župne crkve u Bajmaku, odvjetnica srednjih godina, kazivač br. 4 – fratar koji je u nekoliko navrata počevši od 1965. godine služio u Franjevačkom samostanu u Subotici, te kazivač br. 5 – umirovljenik, član Trećeg reda u crkvi sv. Mihovila pri Franjevačkom samostanu u Subotici, koji je također desetljećima sudjelovao u postavljanju jaslica. Iako su kazivači rado razgovarali o temi jaslica, smatrala sam da je bolje, budući da je „pitanje religije osobito osjetljiva tema" (Šantek 2005: 133), osim imena vlč. Stantića koji je bio javna osoba, imena ostalih kazivača ne navoditi.

Istražujući unutar vlastite skupine, u ovom slučaju unutar skupine vjernika katolika u Subotici, našla sam se u poziciji etnologa u etnologiji bliskog, a koja u isto vrijeme podrazumijeva poziciju sudionika – insajdera (istraživača) i poziciju sudionika svjedoka (kazivača). Takvu poziciju neki antropolozi drže problematičnom smatrajući kako se tako gubi objektivnost u pristupu (Kirsten Hastrup prema Naumović 1998: 2). Naime, kada etnolog istražuje unutar vlastite skupine, u opasnosti je od sindroma dvostrukog insajdera, kada u svakom trenutku može preuzeti ulogu odvjetnika grupe i tako se udaljiti i postati neobjektivan u odnosu na teren (ibid.). Ovu problematičnu poziciju moguće je opravdati time što će etnolog u etnologiji bliskog ipak drugačije organizirati znanja, nego pojedinac iz društvene skupine koju istražuje (Čapo Žmegač et al. 2006: 33). Dapače, mišljenja sam da mi je u ovom slučaju pozicija insajdera pomogla. Naime, većina kazivača poznavala me od ranije te su mi, iako sam im prethodno objasnila kako njihove iskaze planiram iskoristiti za znanstveni rad, rado i bez zadrške govorili o temi jaslica. Razgovori s kazivačima bili su spontani, a oni su, prisjećajući se prošlosti, pripovijedali osobne doživljaje oko postavljanja jaslica u crkvama, o njihovom odnosu prema jaslicama te percepciji današnje uloge jaslica u Crkvi.

Vrijednu građu za ovaj rad dobila sam i iz etnografske studije o jaslicama u Subotičkoj biskupiji koju je Géza Cékus[5] napisao 2013. godine, a koja je nastala na temelju upitnika upućenog crkvama i molitvenim kućama (njih stotinu i jedanaest). Etnografski opis prof. Cekuša uglavnom se bavi faktografskim podatcima: vremenom nastanka jaslica, njihovom pozicijom u crkvi ili izvan nje, dimenzijama kompozicije, vrstom figurica i materijala od kojih su izrađene, tko su bili graditelji, te sadrži fotografije većine jaslica u Biskupiji, ne ulazeći u etnološke analize odnosa pojedinaca i zajednice spram božićnih jaslica.

Građu sam također prikupila temeljem meni dostupne literature na temu božićnih jaslica i pobožnosti vjernika, a kojoj sam uglavnom pristupala putem interneta, budući da lokalna knjižnica u Subotici raspolaže iznimno malim fondom stručne etnološke literature. Također, za potrebe ovog rada koristila sam članke o božićnim jaslicama objavljene u lokalnom tisku.

Razlog zašto sam odlučila pisati o crkvenim jaslicama jest činjenica da u Subotici u narodu ne postoji dulja tradicija postavljanja ili izrade kućnih jaslica kao što je to primjerice slučaj u Hrvat-

4 Vlč. Bela Stantić bio je župnik u crkvi Isusovog uskrsnuća u Subotici od 1974. godine do umirovljenja 2019. godine.

5 Géza Cékus, umirovljeni profesor biologije na Mađarskom učiteljskom fakultetu u Subotici i etnograf amater.

skoj (Brlek 2004, Hrovatin 2009). O navedenom svjedoči i jedna od kazivačica koja je odrasla u Dalmaciji, a u Suboticu je došla udajom osamdesetih godina prošloga stoljeća:

Kada sam došla bilo mi je čudno što ovdje nitko ne postavlja božićne jaslice u kući. Ja sam izradila nekoliko jaslica za obitelj.

Doduše, kod bačkih Bunjevaca postoji običaj izrade *božićnjaka*[6] – božićnog kruha, a koji bi se mogao smatrati ovdašnjom inačicom božićnih jaslica jer je kruh ukrašen figuricama Svete obitelji i životinja koje se inače nalaze u *betlehemu*[7] i tijekom božićnog vremena postavlja se uz božićno drvce. Upravo u svojstvu božićnih jaslica, kruh *božićnjak* Marije Vukov iz Subotice bio je 2017. godine na inicijativu djelatnika Muzeja grada Zagreba predstavljen na izložbi *100 jaslica* u Vatikanu. Njegova posebnost bila je u tome što nikada do tada na ovoj izložbi nisu bile predstavljene božićne jaslice izrađene od tijesta (Petrekanić Sič HR: 2021).

Trenutačno najstarije božićne jaslice u gradu jesu one u crkvi sv. Mihovila pri Franjevačkom samostanu u Subotici, za koje je 1953. godine[8] kulise izradio pater Ivan Krznar, glasovit po izradi božićnih jaslica diljem Hrvatske i izvan nje. Jaslice su impozantnih dimenzija: 9 metara široke, duboke 4,3 metra i visoke 5 – 6 metara. Prema sjećanju kazivača br. 4 – fratra koji se sjeća vremena nastanka ove postavke jaslica jer je još kao dijete vrijeme provodio u crkvi, pater Krznar oslikao je kulise, dok je maketu krajobraza napravio fra Jeremija uz pomoć nekolicine lokalnih majstora. Kulise koje je o. Krznar oslikao za božićne jaslice u Subotici vrlo su slične onima u postavci božićnih jaslica u franjevačkoj crkvi na Kaptolu u Zagrebu, a kojima dominira realistički prikazan ambijent Bliskoga istoka – grada Betlehema u noći. S desne strane kulisa naslikane su slike kamene kuće ravnoga krova kakve se i danas grade na Bliskome istoku, u središtu je betlehemska zvijezda[9], dok je s lijeve strane brdoviti pejzaž s puteljkom koji vodi prema špilji u kojoj je smještena Sveta obitelj. Drugi, donji dio kompozicije čini brdoviti krajobraz kroz koji teče potok. U jednom brdašcu u središtu kompozicije nalazi se špilja. Izvorno je maketa božićnih jaslica bila načinjena od kartona, jute i gipsa, a na nju je u različitim pozama bilo postavljeno mnoštvo figurica. Ploča makete postavljala se na drvenu konstrukciju koja se, nakon što bi kompozicija božićnih jaslica bila složena na zemlji, podizala na drveno postolje. Maketa je, skupa s pravokutnim drvenim postoljem, bila iznimno teška te je njezino podizanje zahtijevalo dvadesetak ljudi. Godine 2009., na inicijativu tadašnjeg gvardijana samostana o. Ivana Bošnjaka, stara konstrukcija zamijenjena je novom od metalnih cijevi. Ova konstrukcija daleko je lakša i jednostavnija za sastavljanje. Također, oštećena dotrajala maketa krajobraza zamijenjena je novom, načinjenom

---

6 Kruh božićnjak – kruh koji su Bunjevke na sjeveru Bačke mijesile na Badnjak, a koji je ukrašen figuricama Svete obitelji i drugim figuricama, ovisno o mašti i umijeću žene koja kruh izrađuje (o tome više u: POLJAKOVIĆ, Bojana, ur. 2014. *Božićnjak*, Zbornik radova „Tradicijska baština i etnokulturalni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca“, Zagreb: FF Press).

7 Božićne jaslice u Subotici i okolici nazivaju se i *betlehem* (figurativni prikaz Isusova rođenja).

8 Ivan Krznar rođen je 8. prosinca 1919. godine u Domašincu u Hrvatskoj, tada Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. U jesen 1931. godine otišao je u franjevački kolegij u Varaždinu, gdje je 1941. godine maturirao. Franjevačko odijelo obukao je 1937. godine, a nakon studija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu svećeničko ređenje primio je 30. lipnja 1946. godine. Pater Krznar volio je prirodu i bio strastveni planinar, te se isticao kao jasličar – graditelj jaslica. Izradio je cijeli niz jaslica diljem Hrvatske te u Subotici i u crkvi sv. Ante u Beogradu. Umro je 24. listopada 1997. u Čakovcu.

9 Betlehemska zvijezda – spominje se u Evanđelju po Mateju (Mt 2.1-13). Zvijezdu su pratila tri mudraca tražeći židovskoga kralja. Nije jasno radi li se o astronomskoj pojavi ili o nekoj izvanrednoj nebeskoj pojavi (Ratzinger 2012: 112).

od suvremenijih, lakših materijala. Nekada je ove velike jaslice krasilo na desetine figurica, tako Cékus u knjizi navodi kako ih je 2012. godine bilo 76 (2013: 24). Kulise koje je oslikao o. Krznar još uvijek su u dobrom stanju te se svake godine nanovo postavljaju iza nove, obnovljene makete jaslica. Velik broj gipsanih figurica s vremenom je propao te su zamijenjene novima, a neke su pak restaurirane u Gradskom muzeju u Subotici. Danas, iako skromnije u odnosu na postavku od prije desetak godina, ove jaslice još uvijek u vrijeme Božićnih blagdana privlače mnoštvo ljudi (Slika 1).

Druga postavka su jaslice koje je Alojzija Ulman izradila 1958. godine za katedralu sv. Terezije Avilske. Ove su jaslice posve neobične, naime prema ideji autorice „skulpture su postavljene u svetištu, između oltara i puka, u slobodnom prostoru, bez inscenacije, te cijeli prizor posreduje i povezuje oltar i Euharistiju s pukom" (Devide 2003: 16). Jaslice čini sedam skulptura većih dimenzija: Marija koja kleči leđima okrenuta prema promatračima, pred njom je dijete na slami, sv. Josip stoji licem okrenut prema posjetiteljima i desnom rukom poziva ljude da pogledaju prizor. Ispred njega kleči pastir, a desno od njega prilazi dječak s lampašem u ruci i ovčicom. Pokraj pastira kleči jedan od sveta tri kralja – *Egipćanin vjerni* (Izaija 19,18-25; 56,7 „I bit će poznat gospodin Egipćanima…"), a s lijeve strane prilaze dvojica kraljeva – Europejac i *Indijac pouzdani* (ibid.). Usporedimo li opisanu zamisao kiparice Ulman s fotografijama kasnijih postavki ovih jaslica, primijetit ćemo kako su figure u kasnijim postavkama drugačije raspoređene te ne prate ideju autorice. Navedeno je razumljivo budući da je od osnovne postavke prošlo više od šezdeset godina. U postavkama zadnjih desetak godina Djevica Marija postavlja se najčešće s lijeve strane u odnosu na kolijevku s Isusom te je posjetitelji mogu vidjeti iz profila, dok se sv. Josip nalazi s desne strane. Figure kraljeva i pastira raspoređuju se simetrično s desne i lijeve strane u odnosu na centralne likove *betlehema* (Slika 2).

Treće po redu su jaslice u crkvi Isusovog uskrsnuća, a koje su po prvi put postavljene 1979. godine. Svi kipovi ovih jaslica osim Svete obitelji odjeveni su u bunjevačku narodnu nošnju, što jaslice čini posebnima i na prisniji način ih povezuje s ovdašnjim narodom, jer kako kaže vlč. Stantić, *Isus se mogao roditi među nama.* Naime, ova crkva nalazi se u dijelu grada koji su do devedesetih godina 20. stoljeća uglavnom nastanjivali Bunjevci – Hrvati. Autorica je studiozno pristupila izradi likova u tradicijskoj odjeći Bunjevaca, te je putem dvaju ženskih kipova vjerno predstavila dvije varijante ženske tradicijske odjeće, odjenuvši jednu u *svečano ruvo,* a koje se sastoji od *otunčice* (gornje bluze), široke suknje s podsuknjama i pregače načinjenih od iste vrste tkanine, te oglavlja – marame povezane *na dva kraja* (povezana je tako da se s obiju strana formiraju dva, odnosno četiri nabora, a unutar marame umetao se tvrđi papir – *forma* koji je fiksirao položaj marame na glavi)[10]. Drugu varijantu ženske tradicijske odjeće nosile su djevojke i mlade žene. Ova odjevna kombinacija sastoji se od svilene suknje s podsuknjama te pregače iste boje kao suknja i prsluka – *midera* koji se kopča uz pomoć metalnih kopči, košulje, te *igrača* – svilene tkanine širine petnaestak centimetara i duge oko tri metra, vezane oko struka na način da je sprijeda povezana mašna. Kosa mlade žene počešljana je u punđu. Odjeća muških likova u postavci također je pažljivo birana, tako se na figuri mlađeg muškarca predstavljenog kako nosi *badnjak* mogu vidjeti dijelovi svečane odjeće – svileni prsluk i hlače udjenute u duboke kožne čizme. Stariji muškarac koji nosi slamu na leđima odjeven je u radnu odjeću kojom dominiraju

10 O ženskoj tradicijskoj odjeći više u: Prćić, Aleksandra. 2017. „Veliko ruvo – osvrt na simboličku dimenziju bunjevačke ženske svečane tradicijske odjeće", Etnološka istraživanja 22: 73-91 (https://hrcak.srce.hr/198099).



Slika 1. Jaslice u crkvi svetog Mihovila pri Franjevačkom samostanu u Subotici – vlastita fotografija snimljena 2021. godine



Slika 2. Jaslice u Katedrali sv. Terezije Avilske u Subotici – fotografiju snimljenu 2019. godine ustupila Nada Sudarević iz Subotice

kožni prsluk – *pršnjak* i široke hlače – *gaće* šivane od domaćega platna, a figura pastira predstavljena je u širokom, do poda dugom ogrtaču izrađenom od ovčje kože – *opakliji* sa *šubarom* od ovčjeg krzna na glavi (Sekulić 1991)[11]. Prikazivanje figura u tradicijskoj odjeći nije nova ideja, naime, prve jaslice čiji su likovi bili predstavljeni u hrvatskoj tradicijskoj odjeći izradio je akademski kipar Vojta Braniš[12] u razdoblju od 1915. do 1916. godine pod nazivom *Hrvatski Božić*, a nalaze se u crkvi sv. Blaža u Zagrebu (Matijević 2017). *Bunjevačke jaslice* nisu jedine čiji su likovi odjeveni u tradicijsku odjeću, naime kiparica Ulman načinila je niz takvih jaslica (jaslice u katedrali u Hvaru, te u crkvama u Delnicama, Derventi, Babinoj Gredi, Otoku i jaslice Kapele hrvatske misije u Essenu), a kako je sama autorica rekla, ideja bila je „da se ljudska djeca zaljube u Novorođenoga" (Devide 2003: 19).

Četvrtu kompoziciju jaslica za Subotičku biskupiju autorica je izradila 1980. godine, a nalaze se u župnoj crkvi u Bajmaku. Kompoziciju ovih jaslica, poznatu još i kao *Mirotvorne jaslice*, kiparica Ulman izradila je inspirirana riječima proroka Izaije: „I vuk će prebivati s janjetom, ris s kozlićem, tele će pasti, a djetešce ih voditi. Krava i medvjed zajedno će pasti, a mladunčad njihova skupa će ležati, lav će jesti slamu ko govedo. Nad rupom gujinom igrat će se dojenče, sisanče će ruku zavlačiti u leglo zmijinje. Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti na svetoj gori mojoj. Zemlja će se ispuniti spoznajom Gospodnjom…" (Biblija, Izaija 11: 6-9). *Mirotvorne jaslice* su 1987. godine dobile nagradu *Grand prix* u Rimu na izložbi jaslica u crkvi st. Maria del Popolo (Devide 2003: 22).

Prema kazivanju vlč. Stantića, upravo zbog toga što je kiparica Ulman temu božićnih jaslica obrađivala višeslojno – teološki, sociološki, etnološki i emocionalno (ibid.), uživala je veliko povjerenje tadašnjeg biskupa Subotičke biskupije Matije Zvekanovića. Zahvaljujući tomu i danas možemo uživati u njezinim djelima. Također, jaslice kiparice Ulman odlikuje životnost figura. Kako se njezine figure uistinu doživljavaju živima potvrdio mi je razgovor s kazivačicom br. 2, a kojoj je zbog izrazitog smisla za lijepo 2020. godine povjereno postavljanje božićnih jaslica u crkvi Isusovog uskrsnuća u Subotici. Prvo što je rekla bilo je: *To su tako lijepi kipovi, kao da su živi*. Tada još nije znala da su to unikatni umjetnički radovi, a ne kipovi iz masovne proizvodnje i trgovina crkvene opreme. Velečasni Stantić, koji je osobno imao čast upoznati kiparicu Ulman, rekao je kako je životnost kipova zapravo odraz veselog karaktera kiparice, a koji je ona uspješno pretočila u njih. Naime, kako je to napisala Marija Devide u svojoj knjizi posvećenoj kiparici Ulman, „ona je znala kipovima udahnuti dušu" (2003: 16).

SIMBOLIKA KOMPOZICIJE I LIKOVA BOŽIĆNIH JASLICA KAO DIO POBOŽNOSTI VJERNIKA LAIKA

Najjednostavnije rečeno, božićne jaslice ili *betlehem* jesu figurativni prikaz Isusova rođenja. Hrvatski etnolog profesor emeritus Vitomir Belaj pod božićnim jaslicama u užem smislu podrazumijeva skupnu figurica pomoću kojih jednom godišnje, u doba Božića, vjernici dočaravaju

---

11 O tome više u SEKULIĆ, Ante. 1991. *Bački Hrvati – Narodni život i običaji*. Zagreb: JAZU.

12 Vojta Braniš, kipar i pedagog (rođen 2. veljače 1893. godine u mjestu Brzenec u Češkoj – umro 29. studenog 1983. godine u Zagrebu). Studirao je kiparstvo na Višoj školi za umjetnost i obrt u Zagrebu, te je nakon toga usavršavao drvorezbarstvo u Pragu i Beču. Bio je najprije nastavnik u Višoj školi za umjetnost i obrt, a kasnije profesor i direktor u Državnoj obrtnoj školi u Zagrebu. Njegov nevelik kiparski opus nastao je između 1916. i 1938. godine. Vidi: Hrvatski bibliografski leksikon, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža", https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2708 (pristup 27.9.2021.).

mjesto Isusova rođenja razmještajući ih u prostor, obično u plastični panoramski oblik (1995: 3). Božićne jaslice mogu se percipirati i kao dio crkvenog inventara koji se može kupiti, pokloniti, zamijeniti kada se potrga itd. Primjerice, svećenici svjedoče kako su, kada bi dobili nove jaslice, stare poklanjali drugim župama ili su pak dijelovi kompleta završavali u spremištu. Tako je vlč. Bela Stantić, nakon što je župa Isusovog uskrsnuća dobila jaslice kiparice Alojzije Ulman, postojeće dijelove starih jaslica koje je kao mladi svećenik zatekao u župi poklonio župnoj crkvi u Maloj Bosni. Slično, kada su stigle jaslice Alojzije Ulman u katedralu, biskup Matija Zvekanović stare je jaslice poklonio crkvi u Đurđinu (Cékus 2003: 48).

Jaslice se mogu izraditi na bezbroj načina, a mjesto na kojem se mogu vidjeti božićne jaslice iz svih krajeva svijeta jest izložba božićnih jaslica *100 jaslica*, a koja se svake godine održava u bazilici Santa Maria del Popolo u Rimu. Čast da na ovoj izložbi prikaže jaslice izrađene u tradicijskoj tehnici oblikovanja slame pripala je 2012. godine Mariji Nimčević rodom iz Subotice[13], a koje su osvojile posebnu nagradu stručnog ocjenjivačkog suda u konkurenciji 170 jaslica iz četrdesetak zemalja. Ocjenjivačko povjerenstvo posebno je dojmilo kako je autorica od krhkog materijala napravila „nježno djelo senzibilnog sjaja koje odiše životom koje se rađa pretvarajući ga u pokret koji se u konačnici pretače u vatrene zrake nebeske…“[14]. Naime, slama kao krut materijal koji se percipira kao nusprodukt zahvaljujući vještim rukama slamarki može postati prekrasan ukrasni predmet sjajan poput zlata.

Figurice koje čine kompoziciju uprizorenja Isusova rođenja moguće je promatrati i u kontekstu simbolike koju nose. Popisujući figurice u božićnim jaslicama Subotičke biskupije, Cékus je napravio osnovnu podjelu na ljudske i životinjske figure. Od ljudskih likova uz Svetu obitelj popisao je pastire, mudrace s Istoka, djecu, pokretne drvosječe, pokretne šišače ovaca, goniče deva, sluge, djevojku koja nosi vodu i žene (2013: 26).

Centar svih božićnih jaslica jest maleno dijete Isus Krist kao utjelovljeni Bog. Papa Franjo, govoreći o božićnim jaslicama s teološkog stajališta, rekao je kako je u jaslicama Bog prikazan u obliku maloga djeteta kako bismo ga „primili u naručje“ (Macut 2019: 473). Simbolički, novorođenče predstavlja novi početak, obnovu života, te bi dijete položeno u jaslice moglo simbolizirati novi početak na kraju stare godine. Uz dijete danas su gotovo uvijek u božićnim jaslicama majka Marija i otac Josip. No, vratimo li se najranijim prikazima Isusova rođenja na freskama rimskih katakombi, primijetit ćemo da Josip nije oduvijek bio dio središnje kompozicije jaslica uz Isusa i Mariju. Javlja se znatno kasnije, najprije vrlo rijetko, čime se u prvo vrijeme prema mišljenju teologa htjelo otkloniti svaku sumnju u Kristovo bogočovještvo (Crnčević 2010: 3). Neko vrijeme sv. Josip bio je postavljan odvojeno od majke i djeteta, izvan špilje odnosno štalice, no postupno je s vremenom dobio svoje mjesto uz njih. Sveti Josip simbolizira oca zaštitnika i najčešće se prikazuje sa štapom ili lampašem u ruci (papa Franjo prema Macut 2020: 472).

U božićnim jaslicama u katedrali sv. Terezije Avilske u Subotici, kako je ranije rečeno, kiparica Ulman postavila je Svetu obitelj, odnosno Mariju i Josipa na potpuno neuobičajen način. Naime, kako se cijela kompozicija jaslica nalazi u središtu crkve ispred oltara, kip Djevice Marije izradila je u klečećem položaju i pozicionirala ga leđima okrenutog prema narodu. Marija je usredotočena na dijete, a Sveti Josip je u stojećem položaju pokraj djeteta i ponosito lijevom rukom poziva ljude bliže djetetu – Bogu.

---

13 Više o tome u: Krmpotić, Lazar Ivan, 2004. *Umjetnost u tehnici slame.* Zagreb: Matica hrvatska.

14 Izvor: laudato.hr/Novosti/Kultura/Mariji-Nimcevic-nagrada-za-jaslice-izrađene-pd-sla.aspx.

Suvremenu interpretaciju uloge oca zaštitnika svjedoče jaslice novijeg datuma pod nazivom *Pustimo mamu da se odmori*[15] koje je papa Franjo 2019. godine dobio na dar. U spomenutim jaslicama sv. Josip prikazan je s djetetom na krilu u igri, dok majka u pozadini spava. Tako otac u modernom svijetu preuzima dio brige o malom djetetu koja je u tradicionalnom društvu uglavnom pripadala majci.

Uz Svetu obitelj najčešće se u božićnim jaslicama nalaze pastiri koji su prema Bibliji, primivši glas od anđela, prvi postali svjedocima Isusova rođenja[16] (Ratzinger 2012: 83,84). Neki autori u pastirima vide podsjećanje na Davida kojega je Bog s betlehemskog pašnjaka uzeo od stada i učinio kraljem, a dijete u jaslama je onaj potomak kojega je Bog obećao Davidu da će se roditi od njegova tijela i da će mu utvrditi prijestolje zauvijek (Matić 2003: 450). Drugi pak u pastirima vide malene, siromašne, grešnike, običan svijet. Dakle, pastir se promatra kao predvodnik stada i simbol vodstva, ali može simbolizirati likove bilo kojeg vremena, statusa i životnih okolnosti (Šaško 2011: 11). Figure pastira u jaslicama mogu biti raznolike. Postoje oni u stavu divljenja, oni koji spavaju (predstavljaju stari svijet neosjetljiv na otajstvo), koji kleče, donose darove (najčešće janje ili kruh), sviraju gajde, frulu i drugi. Upravo pastir koji kleči dio je kompozicije božićnih jaslica Alojzije Ulman u stolnoj bazilici sv. Terezije Avilske u Subotici, a koji se može etnološki i kulturnoantropološki promatrati kao simbol poniznosti svećenika – pastira crkve pred Bogom.

Uz pastire u božićnim jaslicama često se mogu vidjeti tri kralja ili tri mudraca. Ove figure stavljaju se u jaslice najčešće 6. siječnja, na katoličku svetkovinu Bogojavljenja. Mudraci donose darove: zlato kojim se iskazuje počast Isusu kralju, tamjan kojim se iskazuje počast božanstvu i smirnu kojom se iskazuje počast njegovu svetom čovještvu koje će iskusiti smrt i ukop (Macut 2019: 473). Mudraci s Istoka predstavnici su svih koji traže Boga kroz povijest, a umjetnici ih prikazuju kao zastupnike crne, žute i bijele rase u mladenačkoj, muževnoj i staračkoj dobi, kako bi naglasili univerzalno značenje Isusova rođenja za ljude svih rasa i dobi (K. Stock 1986: 18 prema Matić 2003: 456). Tri mudraca dio su živopisne kompozicije božićnih jaslica u Franjevačkom samostanu u Subotici, a činili su sastavni dio i starijih postavki, o čemu svjedoče figurice koje čuva fratar – kazivač br. 4 u kapelici sv. Nikole na Bikovu pokraj Subotice. U sadašnjoj postavci jaslica u crkvi pri Franjevačkom samostanu tri mudraca predstavljena su u liku trojice ljudi različitih boja kože koji dolaze na slonu, devi i konju.

Otkada su se u 18. stoljeću počele izrađivati kućne jaslice, postalo je popularno uz Svetu obitelj dodati likove stanovnika kraja u kojem su nastale u realnim životnim situacijama. Tako je u njima bilo moguće vidjeti figure poljodjelaca, obrtnika, prosjaka i siromaha i drugih. Misija ovih likova prema tumačenju crkve jest „podsjetiti kako je Bog postao čovjekom radi onih koji osjećaju najveću potrebu za njegovom ljubavlju i traže njegovu blizinu“ (Macut 2019: 472). Ova tradicija prihvaćena je od vjernika i nastavila je živjeti do danas. Na tom su tragu i jaslice kiparice Ulman u crkvi Isusovog uskrsnuća u Subotici koje prikazuju likove salašarske[17] obitelji

---

15 Izvor: bitno.net/vijesti/vatikan/evo-jaslica-koje-su-odusevile-papu-franju-pustimo-mamu-da-se-odmori (pristup 18.2.2022.).

16 „Hajdemo dakle do Betlehema. Pogledajmo što se dogodilo, događaj koji nam obznani Gospodin“ (Lk 2,15).

17 Etnolog Ante Sekulić svagdašnjicu bačkih Hrvata usko povezuje uz salaše. To su poljoprivredna imanja izvan sela, udaljena jedno od drugog, a koja su najčešće građena na rubovima posjeda (1991: 209). Riječ „salaš“ ima šire značenje, a označuje ukupnost zgrada na posjedu: stambene zgrade, staje, šupe, svinjce, kokošinjce, koševe (čardake), gnojišta, bunar, krušnu peć (ibid. 207). SEKULIĆ, Ante. 1991. *Bački Hrvati – Narodni život i običaji*. Zagreb: Matica hrvatska.

odjevene u tradicijsku odjeću kako prilaze štalici u kojoj je Sveta obitelj. Ova postavka jaslica prepuna simbolike vrijedna je i s etnološkog stajališta jer likovi koji čine kompoziciju jaslica govore o božićnim tradicijskim običajima Bunjevaca Hrvata u Bačkoj. Tu je starija žena – *mâjka* odjevena u svečanu žensku tradicijsku odjeću, koja u rukama nosi zdjelu kuhanoga graha – dio tradicijske trpeze bačkih Bunjevaca na Badnju večer. Tu je zatim stariji muškarac koji na leđima nosi naramak slame koju će raširiti po podu sobe simbolizirajući tako slamu u jaslicama u koju je položen Isus. Slijede zatim figure koje je kazivačica br. 2 (postavila ovu kompoziciju božićnih jaslica 2020. i 2021. godine) protumačila kao mladu obitelj: mlađi muškarac koji nosi drvo *badnjak* te mlada žena koja kleči pred Svetom obitelji držeći u rukama kruh *božićnjak*. Tu je također i dijete – djevojčica koja gleda u Svetu obitelj držeći u ruci maleni lampaš. U kompoziciji se također nalazi pastir odjeven u *opakliju*, a kakav se još sredinom 20. stoljeća mogao vidjeti na pašnjacima sjeverne Bačke s janjetom u ruci i stadom ovaca.

Životinje se u evanđeljima po Luki (2: 1-7) i Mateju (1: 18-25) koja govore o Isusovom rođenju ne spominju, međutim, one su također našle svoje mjesto u božićnim jaslicama. Najčešće su tu vol, magarac, zatim ovce, ali i druge životinje, primjerice konj, slon i deva na kojima dolaze mudraci ili pak one koje izrađivači jaslica percipiraju važnima te drže da im je mjesto u božićnim jaslicama. Ilustracije radi, S. Weber predstavila je božićne jaslice iz Guyane (Afrika) iz 1980. godine (2013: 87) u kojima se između ostalih našao i krokodil, ili jaslice iz Australije u kojima su klokani i koale (2013: 56).

Od životinja u jaslicama subotičke biskupije Cékus je uz vola, magarca i ovce nabrojio i koze, slona, žirafu, jelena, srnu, medvjeda, vuka, lava, panteru, psa, patke, guske, tuke, *egzotične kineske ptice* i jednu mačku (26: 2013). Kako je Cékus kasnije u razgovoru objasnio, „egzotične" kineske ptice, odnosno porculanske patke, postale su jedne godine dio postavke božićnih jaslica u crkvi Isusova uskrsnuća, kada su časne sestre koje su uređivale jaslice, u pokušaju što vjernijeg dočaravanja ambijenta salaša, u njih dodale nekoliko porculanskih figurica pataka kineske izrade, a koje su prilično odudarale od ostatka kompozicije.

Iako mačke nisu dio uobičajene božićne priče, sasvim je moguće da se u špilji ili štalici mogla zateći neka mačka. Postoji čak i kršćanska predaja prema kojoj je mačka grijala dijete Isusa, a u znak zahvale Marija ju je dotaknula po glavi, zbog čega prugaste mačke i danas na čelu nose slovo *M*[18]. No, vratimo se simbolici životinja smještenih u jaslice.

Vol i magarac su prema ukorijenjenoj ikonografiji životinje koje se najčešće nalaze uz dijete položeno u jaslice. Prisutnost vola i magarca, ali i ostalih životinja u jaslicama treba smjestiti u širi idejni okvir u kojemu su životinje bile nositelji simboličkog značenja (Crnčević 2010: 13). Naime, razlog zašto se vol i magarac uvode u Isusovo društvo Crnčević objašnjava puno starijim tekstom, odnosno riječima proroka Izaije koje glase: „Vol poznaje svoga vlasnika, a magarac jasle gospodareve – Izrael ne poznaje, a narod moj ne razumije" (Iz 1, 3). Tim riječima prorok opominje izabrani narod zbog nemara za Božju riječ i nevjernosti Savezu i Bogu. U ovom kontekstu magarac je simbol otpora i neukroćenosti, a vol dobrote, smirenosti i posluha. „Ta dva u starozavjetnoj simbolici suprotstavljena lika, skupa kod jasala predstavljaju nestanak suprotstavljenosti između izabranog naroda i drugih naroda, te nastanak novog izabranog naroda – Crkvu koja je izrasla iz židovstva i nežidovskih naroda" (ibid.).

---

18 A Christmas tale: How the tabby cat got its „M" (by the Rose Gates for the Sun Chronicle, 26.12.2008, thesunchronicle.com/pet_day/a-christmas-tale-how-the-tabby-cat-got-its-m/article_8fe2ee41-1bfe-58cb-b566-7623a696d8b9.html).

Ovca se od svih životinja najčešće spominje u svetom pismu. Ona simbolizira krotkost, dobrotu, nevinost i spremnost za pomirenje (Crnčević 2011: 14). U biblijsko doba Bogu se iskazivala čast i zahvalnost žrtvovanjem ovce. Isus se naziva *jaganjcem Božjim*, a ovca je najčešći simbol Isusa Krista po žrtvi koju oboje nedužni podnose. Isus je, jednako bez krivnje, žrtvovan na križu za sav narod, zbog čega se i ovca nalazi u božićnim jaslicama.[19] Ovca, makar i samo jedna, nalazi se i u svim jaslicama u Subotičkoj biskupiji.

Najveći broj raznolikih životinjskih likova u božićnim jaslicama u Subotičkoj biskupiji nalazi se u *Mirotvornim jaslicama* u Bajmaku. U središtu kompozicije je Sveta obitelj postavljena u otvorenom prostoru, okružena životinjama: medvjedicom, lavom, gujom, vukom i drugima, koje vjerno uprizoruju riječi proroka Izaije. Čini se, međutim, kako ove neobične jaslice, iako neosporno umjetnički vrijedne i vizualno lijepe, nisu u potpunosti prihvaćene od strane župljana. Tako se primjerice kazivačica br. 3 iz Bajmaka s nostalgijom prisjeća prijašnje crkvene postavke, za koju kaže da su je jaslice *podsjećale na one u crkvi pri Franjevačkom samostanu u Subotici*, a koje drži najljepšima u gradu. Postojeća postavka joj je zanimljiva, ali ona *kao vjernica uvijek gleda u dijete Isusa položenog u središtu crkve*. Naime, uz Mirotvorne jaslice pozicionirane ispred oltara postavlja se kolijevka s djetetom Isusom – lutka u naravnoj veličini, a koja čini zasebnu kompoziciju.

O mjestu Isusova rođenja Evanđelje po Luki kaže kako su Josip i Marija *bili* u Betlehemu kada je došlo vrijeme Mariji da rodi (Lk 2, 6) te da je Marija nakon poroda položila dijete u jasle[20], jer u gostionici (*katalyma*) nije bilo mjesta za njih (Tomić 1972: 447). Kako se jasle iz kojih životinje uzimaju hranu nalaze u štali, logički bi bilo zaključiti da se Isus rodio u štalici. Međutim, u okolici Betlehema špilje su se od davnina koriste kao štale (Ratzinger 2012: 79).

Simbolički, „špilja je arhetipsko mjesto koje simbolizira utrobu zemlje i Božji silazak u zbilju svijeta" (Crnčić 2010: 6). Pseudomatejevo evanđelje govori kako Marija ulazi u špilju u koju nikada nije doprlo svjetlo dana, „a sve se tada rasvijetli kao da je zasjalo podne" (ibid.). Šaško pak smatra kako se špilja kao mjesto Isusova rođenja može povezati s tada najraširenijim kultom u mediteranskom bazenu – *mitraizmom. Naime,* obredi perzijskom božanstvu Mitri koje je simboliziralo sunce i svjetlost održavali su se u špiljama te je poslužilo kao dobra podloga za kršćansku mitemu (2010: 9).

Prema Celestinu Tomiću nejasnoća oko mjesta Isusova rođenja potječe od krivog tumačenja riječi *katalyuma* koja je bila često prevođena kao *gostionica*, dok bi prema njemu pravo značenje ove riječi bilo *dvorana* (1972: 446). Tako bi *katalyma* zapravo označavala stambenu prostoriju, oveću sobu u kući. Tradicija i arheologija ukazuju kako su u prošlosti kuće u Betlehemu, kao i danas kuće siromašnih Arapa, bile naslonjene na pećinu u kojoj su izdubljene špilje koje su služile za staju i spremište. Tako se može pretpostaviti da su se Josip i Marija smjestili u kuću nekog rođaka ili znanca, a da se Marija kada je došlo vrijeme poroda povukla u tišinu špilje iza kuće gdje je rodila dijete i položila ga u jasle koje su ondje već bile (ibid. 448).

---

19 Preuzeto iz knjige *ZoObilje u slikama* autora Vojmira Žica, Glas koncila – Katoličke tjedne novine 27.12.2022, glas-koncila.hr/simbolika-bilja-i-zivotinja-uz-dan-Isusova-rođenja-kada-stvorenje-slavi.bozic/ (preuzeto 5.11.2023.).

20 „Bi položen u jaslice" – latinski pojam *praespare* ili *praesapium* (jasle) izvorno označava mjesto koje je ograđeno isprepletenim prućem iz kojega je jela stoka. Hrvatska riječ *jasle* nosi naziv hranjenja budući da je izvedena iz glagola *jesti.* Grad *Betlehem* – mjesto u kojem se Isus rodio – doslovno u prijevodu znači *kuća kruha*.

Danas prikaz mjesta Isusova rođenja u božićnim jaslica ovisi o mašti, odnosno viziji njihovih graditelja, tako se Sveta obitelj katkada stavlja u špilju, a katkad u štalicu. Primjerice u crkvi Isusova uskrsnuća u Subotici istu postavku figurica kazivač br. 1 uredio je tako da je Svetu obitelj smjestio u štalicu, dok je kazivačica br. 2 smjestila Svetu obitelj u špilju. Postoje također slučajevi kada se božićne jaslice nalaze izvan prepoznatljivog ambijenta, kao primjerice u katedrali sv. Terezije Avilske, gdje se Sveta obitelj nalazi u središtu crkve na otvorenom prostoru između oltara i naroda.

Bile smještene u špilji ili u štalici, jaslice su uvijek simbol nade u novi početak. U tom kontekstu, suvremene *COVID jaslice* nastale u župi Sv. Stjepana I. pape na Hvaru stavile su dijete Isusa u bolnicu Dubrava u Zagrebu umjesto u štalicu ili špilju, nadajući se ozdravljenju ljudi – svjetlu nakon tame (Majdandžić-Gladić 2020)[21].

SUBOTIČKE JASLICE U SVJETLU POBOŽNOSTI VJERNIKA LAIKA

Zaključujući svoju knjigu o jaslicama u Subotičkoj biskupiji, Cékus je naveo kako je dio anketiranih sugovornika smatrao da jaslice imaju samo estetsku funkciju, međutim bilo je i onih za koje su jaslice imale funkciju evangelizacije te su bile mjesto obraćanja svetcima i Isusu Kristu (2013: 37).

Iz kazivanja članova trećega reda pri Franjevačkom samostanu saznala sam kako su božićne jaslice u crkvi bile manjih dimenzija i smještene kod oltara. Ove postojeće, impozantnih dimenzija, nastale su *u vrijeme kada se u Hrvatskoj naglo razvilo jasličarstvo* (fra Bonaventura Duda, obavijest 5/1997[22]), odnosno nakon Drugoga svjetskog rata kada je tadašnja komunistička vlast uskraćivala građanima vjersku slobodu. Ovako velike jaslice mogu se shvatiti kao reakcija Crkve i vjernika na pritiske i potreba da se na neki način javno pokaže ljubav prema vjeri. Božićne jaslice pri Franjevačkom samostanu postale su dio tradicije u Subotici i u vrijeme Božića privlače mnoštvo ljudi, ne samo katolika i vjernika, nego i drugih posjetitelja.

Zajednici vjernika koja se okuplja u crkvi Isusova uskrsnuća u Subotici, a koju većinom čine Bunjevci Hrvati, posebno je draga postavka jaslica s likovima odjevenim u tradicijsku odjeću Bunjevaca, a koja ujedno govori o božićnim običajima ovdašnjeg naroda. Ove božićne jaslice doživljavaju se kao „naše“ i kao takve one povezuju narod ove župe.

Kazivači, najčešće i sudionici u postavljanju jaslica, svjedočili su o tome što za njih osobno znače jaslice. Naime, urediti jaslice nije značilo samo poredati figurice na gotovo postolje ili u za to namijenjeni dio crkve. Primjerice, uređenje jaslica u Franjevačkom samostanu bilo je u prvom redu težak i zahtjevan fizički posao, a koji su oni doživljavali kao *posebnu čast* i *duhovnu obnovu*[23] (Kazivač br. 5). Isti kazivač svjedočio je kako su se u prošlosti *znali tjednima prije sastajati u crkvi i dogovarati o tome kako će urediti božične jaslice*, te su tragali za mahovinom i drugim elementima za njihovo uređenje. Zaključio je kako …*danas treba povlačiti za rukav ljude da dođu pomoći oko jaslica, a nekada su se oni na koje se zaboravilo znali i uvrijediti*.

Kazivač br. 1 – sakristan godinama je uređivao božićne jaslice u crkvi Isusova uskrsnuća, a što je za njega bila posebna čast. Svjedočio je kako su jaslice prvih nekoliko godina kada su donošene

---

21 Majdandžić-Gladić, Snježana. „Isusovo mjesto u današnjim jaslicama“, *Vjera i Djela – portal katoličkih teologa*, https://www.vjeriaidjela.com (pristup 29.9.2021.).

22 Govor fra Bonaventure Dude na sprovodu fra Krznara, a koji je ustupila Provincija Ćirila i Metoda.

23 Duhovnom obnovom kazivač podrazumijeva jačanje u vjeri.

u crkvu zauzimale velik prostor pokraj oltara te je njihovo uređenje bilo iznimno zahtjevno. Budući da su kipovi predstavljali salašarsku obitelj, jaslicama se u crkvi zorno htio dočarati ambijent salaša, za što je trebalo donijeti slamu, kukuruzovinu i druge rekvizite. Također, transport kipova gotovo naravnih dimenzija iziskivao je snagu i posebnu pozornost, budući da je riječ o osjetljivim glinenim kipovima. Velečasni Stantić skrbio je o kipovima jaslica od 1979. godine, kada su donesene u crkvu, do svoga umirovljenja 2019. godine. Svjedočio je kako je u strahu od oštećenja figura svake godine sam donosio figure s prvoga kata u prizemlje crkve, spremao ih u sanduke i vraćao na isto mjesto na kojemu su bile najsigurnije od oštećenja. Kako je s vremenom bilo sve teže doći do rekvizita za veliku postavku jaslica, a ujedno je i posao oko njihova spremanja i raspremanja postao pretežak, one su postale skromnije, manjih dimenzija i dobile su mjesto u drugom dijelu crkve. Kazivačica br. 2 preuzela je obvezu uređenja božićnih jaslica u crkvi Isusovog uskrsnuća 2020. godine. Njezina vizija jaslica bila je potpuno različita od ranijih postavki. Naime, ona je zanemarila činjenicu da su figure odjevene u tradicijsku odjeću i da ih zbog toga treba staviti u ambijent salaša. Fokusirala se na činjenicu da su figure gotovo naravne veličine te je akcent stavila na jedinstvo vjernika, smatrajući kako figure treba razdvojiti i staviti ih u širi prostor, odnosno postaviti tako da čine nekoliko zasebnih cjelina od kojih svaka govori dio Božićne priče. Vjernici koji obilaze jaslice tako su se mogli osjetiti dijelom kompozicije božićnih jaslica, odnosno dobili su priliku biti dijelom naroda okupljenog ispred špilje i pozdraviti Isusa. Kazivačica je osobno uređenje jaslica doživjela kao veliko zadovoljstvo i blagoslov te u dogovoru sa župnikom planira u budućnosti vratiti jaslice u veći prostor koji su ranije zauzimale i obogatiti cijelu kompoziciju.

Zanimljivo je kako su kazivači br. 1 i br. 2, vođeni istom misli *da se Isus mogao roditi među nama*, riječ *mi* shvatili potpuno različito. Naime, figure predstavljaju bunjevačku obitelj u tradicijskoj odjeći te je uređivač jaslica podrijetlom sa salaša iz okolice Subotice nastojao jaslice staviti u ambijent salaša – *mi* – dakle Bunjevci salašari, dok je kazivačica br. 2, rođena u Dalmaciji, iako vođena istom mišlju, *mi* shvatila kao *mi vjernici – župljani*, te je postavila figurice u neutralan krajobraz, a fokusirala se u prvom redu na Svetu obitelj. U ovom slučaju *mi* zapravo jesu svi vjernici koji su došli pokloniti se djetetu Isusu.

Kazivači, danas ljudi u poznijim godinama, svjedočili su o posebnom odnosu prema jaslicama i ogromnom trudu koji su ulagali u njihovo postavljanje, ali i o velikoj sreći i ispunjenosti koju im je donosio rad oko jaslica. Za njih su jaslice i rad koji su uložili u postavku jaslica bili nešto sveto. Također, rekli su kako je danas teško naći mlade koji će izdvojiti dio svoga vremena kako bi pomogli urediti jaslice i crkvu. Navedeno se može promatrati u svjetlu sekularizacije društva i opadanja interesa za institucionalne oblike pobožnosti u suvremeno doba (Vidović 2021: 740), a u Subotici također i za izvaninstitucionalne oblike, o čemu mogu svjedočiti temeljem osobnog iskustva. Međutim, navedeno je i posljedica činjenice da je broj katolika u Subotici od devedesetih godina dvadesetog stoljeća drastično manji. Naime, iako još uvijek nisu objavljeni rezultati popisa stanovnika provedenog 2022. godine o vjerskoj pripadnosti stanovnika u Srbiji, činjenica je da prvi put u povijesti Subotice Srbi čine većinu u gradu, dok je broj Mađara, Hrvata i Bunjevaca (a koji se najčešće po vjeroispovijesti izjašnjavaju katolicima) u odnosu na popis 2011. godine znatno manji. Broj Hrvata u gradu smanjio se s 14.151 na 10.431, broj Bunjevaca opao je s 13.553 na 9.060, dok je broj Mađara s 50.469 pao na 37.200[24] osoba.

24 Još uvijek nema podataka o broju stanovnika po vjerskoj pripadnosti. Podatci koje sam navela odnose se na nacionalnu pripadnost, izvor – https://www.021.rs.

POBOŽNE PRAKSE VJERNIKA LAIKA UZ BOŽIĆNE JASLICE: MOLITVA, SVIJEĆE, NOVČIĆI

Prije desetak godina u tjedniku *Hrvatska riječ*[25] pojavio se članak u kojem tadašnji gvardijan Franjevačkog samostana u Subotici o. Ivan Bošnjak kritizira običaj bacanja kovanica izravno na božićne jaslice, a koji je po prvi put vidio kada je došao u Suboticu. Bacanjem kovanica ljudi su oštećivali figurice te je jedna morala biti restaurirana u Gradskom muzeju[26]. Bacanje novčića na jaslice u crkvi Franjevačkog samostana spriječilo se tako što su jaslice postavljene nekoliko metara dublje u bočni oltar, a između jaslica i naroda postavljena je ograda. Tako je sada teže dobaciti novac do jaslica, a ujedno su postavljene škrabice za one koji žele priložiti novac. Međutim, ovaj običaj koji pomalo podsjeća na bacanje novčića u bunar želja može se vidjeti i kod božićnih jaslica postavljenih u okviru gradskog božićnog vašara u Subotici – *Winter festa*. Zašto ljudi bacaju novac u božićne jaslice? Kazivač br. 4 – fratar smatra kako su na jaslice u Franjevačkoj crkvi kovanice bacala djeca iz zabave, međutim dobro se sjećam kako su to radili i odrasli te bi točan odgovor na ova pitanja zahtijevao dodatna terenska istraživanja.

Poštovanje prema svetom prilikom posjeta božićnim jaslicama vjernici izražavaju molitvom, ubacivanjem novca u škrabice i paljenjem svijeće.[27] Pretpostavlja se da su to čini koji se mogu povezati kako sa štovanjem svetaca tako i sa zavjetom, a koji se definira kao „kondicionalna obveza kojom se specificira koje će recipročne radnje u slučaju pozitivnog ishoda molbe obaviti molitelj" (Christian 1989 prema Čapo 1991: 22). Zavjet seže u pretkršćansko vrijeme (Hrovatin 2020), a obveze koje se preuzimaju zavjetom mogu biti širokoga raspona te bi se ostavljanje novca u škrabici i paljenje svijeća moglo shvatiti u tom kontekstu, odnosno kao zahvala za ispunjenje molitve ili molba svetcima za pomoć. Međutim, velečasni Bela Stantić iz osobnog iskustva svjedoči kako se *kod Hrvata Bunjevaca zavjeti najčešće čine Blaženoj Djevici Mariji i svetome Antunu,* te u slučaju jaslica navedene čine smatra štovanjem Isusa i svetaca ili darom crkvi, a istoga je mišljenja i kazivač br. 1 koji dobro poznaje navike ovdašnjih vjernika.

Neovisno o činjenici kako interes za vjeru u društvu sve više slabi i kako je katolika u gradu Subotici sve manje, u vrijeme Božića jaslice još uvijek uspijevaju privući mnoštvo ljudi. Dok jedni dolaze iz znatiželje, poštivanja tradicije ili naprosto diviti se ljepoti jaslica, vjernici – kako pojedinci tako i zajednica – doživljavaju jaslice kao mjesto molitve, sveto mjesto kojim se vizualizira Isusovo rođenje pa se u tom kontekstu božićne jaslice mogu smatrati pobožnošću vjernika.

---

25 *Hrvatska riječ* – jedini tjednik na hrvatskom jeziku u Srbiji.

26 *Hrvatska riječ* od 11. 1. 2013., „Mnogi posjećuju Betlehem", internetski izvor: hrvatskarijec.rs/vijest/A9318/Mnogi-posjecuju-Betlehem/ (pristup 2.9.2021.).

27 Prema Christianu, oblici štovanja prema svetom dijele se na starije, vezane za pobožnosti na određenome mjestu, i druge, mlađe, generalizirane pobožnosti nevezane za mjesto. Isti autor naveo je tipove molitvi koje dijeli na molitve ispunjenja godišnjeg ciklusa, instrumentalne molitve, molitve za pomoć uz koje se odmah ne obvezuje neka pobožnost zauzvrat, ali u slučaju da se molba ispuni podrazumijeva određene pobožne radnje, te one kada se uz molbu preuzimaju neke obveze – zavjeti (Christian, Wiliam A. 1987. „Folk Religion", The Encyclopedia of Religion V., ur. Mircea Eliade. New York: Macmillan Publishing Company (370-374), prema: Čapo Jasna, 1991. „Sveti likovi, svete vodice i zavjeti, O hodočašćima hrvatskoga življa u mađarskoj Baranji", *Etnološka tribina,* 14:17-50).

ZAKLJUČAK

Od prvog scenskog uprizorenja jaslica u špilji Greccio do danas prošlo je točno osam stoljeća. Za to vrijeme jaslice su mijenjale svoj izgled prilagođavajući se potrebama ljudi i sredini u kojoj su nastale, međutim njihova je poruka uvijek ostala ista. S teološkog stajališta papa Franjo u Apostolskom pismu o značenju i vrijednosti jaslica govori kako „nije važno u kojem obliku se jaslice postavljaju, bitno je jedino to da govore našemu životu – jaslice su dio lijepog i zahtjevnog procesa prenošenja vjere“[28].

Za proteklih osam stoljeća izrada božićnih jaslica proširila se gotovo u svim dijelovima svijeta, a osim u crkvama jaslice su našle mjesto i u domovima vjernika. Izrada kućnih jaslica kod Bunjevaca Hrvata u Subotici nema dugu tradiciju, međutim postoji tradicija izrade *kruha božićnjaka* na koji se postavljaju figurice iz jaslica pa bi se *kruh božićnjak* također mogao smatrati jednim vidom božićnih jaslica. Kako i drugdje u svijetu, tako se u i u svim katoličkim crkvama u Subotici u vrijeme Božića postavljaju božićne jaslice, a za potrebe ovoga rada izdvojila sam četiri kompozicije jaslica Subotičke biskupije koje sam smatrala najzanimljivijima. To su božićne jaslice iz Franjevačkog samostana te tri kompozicije jaslica koje je za Subotičku biskupiju izradila kiparica Alojzija Ulman. Predstavljajući kompozicije jaslica osvrnula sam se na vrijeme nastanka navedenih kompozicija jaslica, simboliku figurica te kako su jaslice pozicionirane u crkvama.

Profesor emeritus Vitomir Belaj definirao je božićne jaslice kao „skupnu figurica pomoću kojih jednom godišnje u doba Božića, vjernici dočaravaju mjesto Isusova rođenja razmještajući ih u prostor“ (1995: 3). Međutim, diljem svijeta u vrijeme Božića jaslice okupljaju vjernike kojima one znače puno više nego skupinu figurica koja dočarava mjesto Isusova rođenja. Vjernici doživljavaju jaslice svetim mjestom te se one mogu smatrati oblikom pobožnosti vjernika. Kako bih propitala ulogu božićnih jaslica u Subotičkoj biskupiji, provela sam terensko istraživanje u nekoliko crkava u Subotici i Bajmaku. Svjedočeći o vlastitim iskustava kod postavljanja božićnih jaslica, kazivači su bili jedinstveni u tvrdnji kako je to za njih velika čast i poseban oblik molitve i štovanja Krista. Također, iako je broj vjernika u Subotici manji nego ranije, božićne jaslice još uvijek okupljaju mnoštvo ljudi, jednako djecu i odrasle, a njihovi čini kod jaslica mogu se povezati sa štovanjem svetaca i Isusa Krista, čime se može zaključiti kako su božićne jaslice u Subotičkoj biskupiji, unatoč brojnim izazovima današnjice, mjesto molitve i štovanja Krista te se kao takve mogu smatrati pobožnošću vjernika.

---

28 Macut, Ivan. 2020. „Apostolsko pismo „Admirabile signum“ Svetog oca Franje o značenju i vrijednosti jaslica“. *Služba Božja: liturgijsko – pastoralna revija*, https://hrcak.srce.hr/245752 (pristup 1.10.2021).

LITERATURA I IZVORI

BELAJ, Vitomir. 1995. „Božićne jaslice". *Kaj: časopis za književnost i kulturu* 6:30-42.

BELAJ, Marijana. 2005. „Vjernik i njegov svetac zaštitnik". *Studia ethnologica Croatica* 17:73-107.

BIŠKUP, Marijan. 1983. „Temeljne značajke autentične pučke pobožnosti", *Bogoslovska* smotra 53/2-3. https://hrcak.srce.hr/35755 (pristup 20.8.2021.)

BONAVENTURA, Duda, 1997. Obavijest 5/1997 – Oproštajni govor o. Bonaventure Dude na sprovodu o. Ivana Krznara 24. 10. 1997. godine u Čakovcu, Ustupila Provincija sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu 2020. godine.

BRLEK, Josip. 2004. *Katalog izložbe – Hrvatsko božićevanje s posebnim osvrtom na božićne jaslice*. Zagreb: Etnografski muzej.

CÉKUS, Géza. 2013. *A Szabatkai Egyházmegye templomi betlehemei*, Subotica: Sveučilište u Novom Sadu, Učiteljski fakultet na mađarskom jeziku u Subotici.

CRNČEVIĆ, Ante. 2011. „Jasle – od mjesta do simbola". *Živo vrelo – liturgijsko pastoralni list*, *Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, 25. prosinca – 15. siječnja 2011., br. 13* https://www.hilp.hr/dokumenti_zivo_vrelo_upload/20110128/zivo_vrelo201101280939460.pdf. (pristup 10.8.2021.).

CRNČEVIĆ, Ante. 2011. „Vol i magarac – novi način spoznaje riječi – O jaslama i hrani riječi". *Živo vrelo – liturgijsko pastoralni list*, *Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, 25. prosinca – 15. siječnja 2011., br. 13* https://www.hilp.hr/dokumenti_zivo_vrelo_upload/20110128/zivo_vrelo201101280939460.pdf (pristup 10.8.2021.).

ČAPO, Jasna. 1991. „Sveti likovi, svete vodice i zavjeti, O hodočašćima hrvatskoga življa u mađarskoj Baranji". *Etnološka tribina* 21/14:17-50. https://hrcak.srce/80645 (pristup 19.2.2021.).

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna, GULIN ZRNIĆ, Valentina i Goran-Pavel ŠANTEK, ur. 2006. Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Jesenski i Turk.

DEVIDE, Marija. 2003. *Alojzija Ulman.* Vinkovci: Društvo Hrvatska žena Vinkovci.

HOŠKO, Franjo Emanuel. 1983. „Sadržaj i povijesne odrednice razvoja i istraživanja pučke pobožnosti". *Bogoslovska smotra* 53/2-2:194-206. https://hrcak.srce/35759 (pristup 20.2.2021).

HROVATIN, Mirela, 2009. „Betle(he)mi iz Plemenšćine kraj Klenovika kao izraz pučke pobožnosti". *Etnološka istraživanja* 14:7-18. https://hrcak.srce.hr/44175 (pristup 21.9.2021.)

HROVATIN, Mirela 2020. „Tracking Historical Changes in Personal Religious Practice on the Examples of Votive Prayers". *Ethnologia Balkanica* 22:131-152.

JUKIĆ, Jakov. 1985. „Znakovi svetog u pučkoj religiji". *Crkva u svijetu* 20/1:19-30. https://hrcak.srce/86184 (pristup 20.8.2021.).

MACUT, Ivan. 2020. „Apostolsko pismo „Admirabile signum" Svetog oca Franje o značenju i vrijednosti jaslica". *Služba Božja: liturgijsko – pastoralna revija* 60/4:468-474. https://hrcak.srce.hr/245752 (pristup 1.10.2021).

MARDEŠIĆ, Željko, 2007. *Rascjep u svetome.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

MATIĆ, Marko. 2003. „Povijest i poruka Božićnog otajstva". *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijsku znanost* 58/4:441-460. https://hrcak.srce/1220 (pristup 29.2.2021.).

NAUMOVIĆ, Slobodan. 1998. „Romantisicism or Double Insiders?" *Ethnologia Balcanica* 2:101-120 https://www.rastko.rs/antropologija/snaumovic_romanticist.pdf (pristup 5.11.2023.).

PATAFTA, Danijel. 2017. „Franjevački utjecaj na liturgiju i pučku pobožnost". *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 57/4:437-458. https://hrcak.srce/190703 (pristup: 20.8.2022).

PETREKANIĆ SIČ, Ivana, 2021. „Od obiteljskog stola do Vatikana". *Hrvatska riječ*. Subotica, 17. prosinca, 974:36,37.

RATZINGER, Joseph – Benedikt XVI. 2012. *Djetinjstvo Isusovo*. Split: Verbum.

RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja. 1991. „Božićni običaji i pučka pobožnost", *Etnološka tribina*, vol. 21/14:9-15. https://hrcak.srce.hr/80644 (pristup 27.9.2021.).

SEKULIĆ, Ante. 1991. *Bački Hrvati – narodni život i običaji.* Zagreb: JAZU.

ŠANTEK, Goran-Pavel. 2005. „Ethnographic Realism and the Role of the Ethnologist of Religion" 42/1:125.142, https://hrcak.srce.hr/2918 (pristup 2.11.2023.).

ŠAŠKO, Ivan. 2011. „Kristove jaslice: predivan sažetak susreta vremena, pojava i ljudi“, *Živo vrelo – liturgijsko pastoralni list, Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, 25. prosinca – 15. siječnja 2011., br. 13* https://www.hilp.hr/dokumenti_zivo_vrelo_upload/20110128/zivo_vrelo201101280939460.pdf.

ŠIMIĆ, Josip. 1994. „U potrazi za definicijom pučke pobožnosti“. *Etnološka tribina* 24/17:43-52. https://hrcak.srce.hr/80705 (pristup 21.9.2021.).

TOMIĆ, Celestin. 1972. „Značenje riječi ‘Katalyma’“. *Bogoslovska smotra* 42/4:451-454.

https://hrcak.srce.hr/36711 (pristup 10.2.2021.).

TOPP WEBER, Susan. 2013. *Nativities of the World*. Utah, USA: Gibbs Smith, Layton.

VIDOVIĆ, Boris. 2021. „Pučka pobožnost u rascjepu između kognitivnog i emotivnog“, *Crkva u svijetu* 2/1:4-16. https://hrcak.srce/92660 (pristup 19.2.2021.).

VIGATO, Teodora. 2020. „Jaslice u jednoj privatnoj kući na otoku Silbi“, *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* XLVIII/1-2:77-93. https://hrcak.srce.hr/251332 (pristup 20.9.2021.).